КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

Степан Білостоцький,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри давньої історії України
та архівознавства Львівського національного
університету імені Івана Франка

Віталій Ковальчук,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри конституційного та
міжнародного права
Національного університету
"Львівська політехніка"

УДК 342.5.08(438):342.537.5.072 (477)

Законодавство та практика люстрації в Республіці Польщі: досвід для України

Питання очищення державної влади шляхом застосування спеціальних люстраційних процедур є однією з найактуальніших і водночас неоднозначних у сучасній правовій науці та юридичній практиці. На даний час складно знайти інше питання, щодо якого думка науковців, громадськості та політиків була б настільки протилежною. Зазначене вимагає дослідження, як історичного досвіду цих проблем набутого іншими країнами (передусім країнами (Центральної та Східної Європи), так і сучасної практики їх вирішення українським суспільством і національною правовою системою.

Серія революцій, які поширилися по всій Східній Європі з 1989 р. поклала кінець комуністичному правлінню в цих державах і започаткувала перехід їх до демократій. Парламентська асамблея Ради Європи відмічаючи значні труднощі переходу від тота-

літарної до демократичної держави звернула увагу на люстрацію, як один із способів відмови від спадщини комуністичного минуло [1]. Метою люстрації може бути відсторонення осіб, які займали високі посади при колишніх тоталітарних комуністичних режимах і підтримували їх, від здійснення державної влади, якщо їм не можна довірити цього відповідно до демократичних принципів, тому що вони не продемонстрували свою прихильність демократичним принципам чи віру в них у минулому і не зацікавлені та не мають мотивів дотримуватись їх у майбутньому.

Після Революції гідності Україна, із значним запізненням, увійшла в активну стадію проведення люстрації, що зумовило фахове обговорення питань щодо шляхів та засобів проведення очищення публічної влади.

З метою успішного здійснення люстрації в Україні надзвичайно корисним є досвід Республіки Польщі. В Україні та Польщі, поряд з особливостями проведення люстрації, наявні спільні стратегічні цілі: люстрація розглядається та використовується, як легітимний спосіб ротації політичної еліти; скерована, головним чином, на відновлення історичної справедливості; виступає інструментом консолідації суспільства на основі нових демократичних цінностей; очищення влади розглядається в контексті питання більш тісної інтеграції з країнами демократичної Європи.

Досвід Польщі у застосуванні люстраційного законодавства надасть можливість Україні попередити та уникнути тих негативних явищ, з якими може зіткнутися українське суспільство на шляху очищення влади від осіб, які скомпрометували себе через співпрацю з комуністичним режимом, а також були причетні до широкомасштабної корупції.

До питання люстрації, особливостей її проведення у країнах Центрально-Східної Європи неодноразово зверталися вітчизняні та зарубіжні дослідники різних сфер гуманітарної науки. На увагу заслуговують праці українських вчених: В. Лемака, Н. Мінєнкової, О. Степаненка, С. Шевчука, І. Євстіфеєва. Вагомий доробок зробили польські дослідники: Я. Воленський, П. Гжеляк, П. Гонтарчик, М. Паздей, А. Опалінська, С. Ценкевич. А. Чарнота. Не дивлячись достатньо всебічне висвітлення цього питання науковцями, його правовий аспект пов'язаний з юридичними гарантіями дотримання прав людини, потребує спеціальних досліджень. Це зумовлено ще й тим, що процес очищення влади в Польщі триває, тому залишається актуальним.

Мета дослідження – здійснення комплексного аналізу шляхів та засобів проведення люстрації в посткомуністичній Польщі, дослідження особливостей законодавства про люстрацію; встановлення факторів, що сприяють успішному проведенню люстрації; висвітлення правових гарантій демократичного проходження процедури очищення влади.

Передумови і початок люстрації. Процес люстрації в Республіці Польщі розпочався зі значним запізненням, лише на 8-му році демократичних перетворень, після прийняття спеціального закону (11.04.1997 р.). Причиною цього, як вважають польські дослідники, була відсутність політичної волі лідерів нової демократичної влади. Однак, перші спроби розпочати цей процес проявилися вже в кінці 90-х р. XX ст. Так, обраний у 1989 р., на підставі рішень "Круглого Столу", парламент створив політичне підгрунтя для обрання демократичного уряду. З приходом до влади демократичних сил почався тривалий процес демонтажу комуністичної системи, в якій Служба Безпеки відігравала ключову роль. Першими правовими актами пов'язаними зі зміною політичної системи були Закони "Про Органи Захисту Держави", "Про поліцію", яким припинено діяльність Служби Безпеки та міліції [2; 3]. Ідея проведення люстрації все більше почала розвиватися у засобах масової інформації [4, s. 59]. Питання агентури було піднято в статті Єжи

Сурдиковського "Gdzie są nasze teczki" в якій автор закликав громадськість зобов'язати Міністерство Внутрішніх Справ передати, так звані, "особові папки" особам на яких вони були заведені [5, s. 19].

28.05.1992 р. Сейм прийняв ухвалу, якою зобов'язав Міністра Внутрішніх Справ надати інформацію про державних урядовців від рівня воєводи до вищих, сенаторів, послів, а також суддів, прокурорів, адвокатів, радників і членів урядів громад, які були співпрацівниками Органів Безпеки і Служби Безпеки за період 1945–1990 рр. [6]. Наслідки прийняття цього документу були драматичними. У списку Міністра Антонія Мацеревича нараховувалося 64 прізвища, серед яких Президент Польщі Лех Валенса, 3 міністри, 8 заступників міністрів, 3 офіцери з канцелярії Президента та 39 членів парламенту [7]. Головним чином, то були особи, які добровільно зізналися або ті про яких писала преса [5, s. 72]. Однією з перших жертв списку став Лех Валенса[1] [5, s. 67].

Однак, з причини політичної доцільності процес люстрації був призупинений. Підставою стало рішення Конституційного Трибуналу від 19.06.1992 р., яким орган конституційної юрисдикції визнав ухвалу неконституційною, зупинив її дію зазначивши, що порушено принцип демократичної правової держави: ухвала веде до порушення особистих прав особи – доброго імені, честі і гідності, встановлює для міністра Внутрішніх Справ протизаконний обов'язок втручання у права громадян, містить поняття зміст яких незрозумілий – надати "повну інформацію" про осіб "від воєводи і вище", не подано критеріїв визнання осіб "співробітниками ОБ і СБ", не визначено правових наслідків подання такої інформації [8]. Трибунал наголосив, що закон який уповноважує орган влади до втручання у сферу особистих прав громадянина, повинен чітко визначити межі та спосіб втручання. Як відмітив Н. Дейвіс, "серйозна операція скінчилася фіаско" [9, с. 957]. Урядова криза, закінчилася достроковим розпуском парламенту та призначенням виборів на 19.09.1993 р.

Люстраційне законодавство. Процес люстрації відновлено прийняття 11.04.1997 р. Закону "Про виявлення праці або служби в органах безпеки держави або співпраці з ними в 1944-1990 рр. осіб, які виконують публічні функції" [10]. Документ встановив перелік органів державної безпеки відносин з якими кваліфікувалися, як співпраця, визначив коло суб'єктів публічної влади, що підпадають люстрацію, часові межі співпраці, подав органи влади уповноважені та процедуру люстрації. У період з 1999 по 2006 роки парламент 17 разів вносив зміни до закону, що свідчить про дискусійність його положень. Розширювалося коло суб'єктів публічної влади, які підпадали під люстрацію, конкретизовувалися поняття "співпраця", запроваджено посаду Представника Публічних Інтересів, змінено процедуру розгляду таких справ. Згідно зі Законом, люстрація охоплювала пері-

[1] Оприлюднення списку стало підставою відкритої політичної боротьби між прихильниками та противниками політики Президента Л.Валенси в яку були втягнуто народні маси. Першим кроком стало опублікування на початку 1993 р. книжки "Lewy czerwcowy". Написана у формі інтерв'ю з Ярославом Качинським, Янем Парисем, Адамом Гляпіньскім, Гжегожем Котжева-Зорбасем, Антонієм Мацєревічем. В цих інтерв'ю вказується про співпрацю Л.Валенси з органами безпеки в 70-х р.ХХ ст. та припущення про контакти у 80-х р. Почалися вуличні акції протесту з критикою політики Президента під гаслами: "Польщо, час на зміни!", "Болєк до Москви!". Ярослав Качинський запропонував Валенсі добровільно піти у відставку. Детальніше див: Kurski Jacek, Semka Piotr. Lewy czerwcowy. Mywią: Kaczyński, Macierewicz, Parys, Glapiński, Kostrzewa-Zorbas. Warszawa. 1993; Dudek Antoni. Historia polityczna Polski. 1989–2012. Krakyw: Wydawnictwo Znak, 2013, s. 242-245.

од з 22.07.1944 р. до 10.05.1990 р., осіб які претендували на публічні посади визначені законом та народилися до 10.05.1972 р.

Основною метою закону було моральне усвідомлення та публічне визнання співпраці особи з органами безпеки колишньої Польської Народної Республіки. Під співпрацею розумілася усвідомлена і таємна співпраця з оперативними органами чи слідчими органів безпеки держави в спосіб таємного інформатора чи помічника при оперативних заходах здобуття інформації.

Люстраційні справи розглядав Апеляційний суд Варшави в якому створили відділ Люстрації (Люстраційний суд). Інтереси громадськості в суді представляв Представник Публічного Інтересу до повноважень якого входило: аналіз люстраційних заяв переданих до суду; перевірка відомостей викладених у заявах, звернення до суду зі заявою про порушення люстраційного провадження; інформування уповноважених органів та складання щорічних звітів перед уповноваженими особами та вищими органами державної влади.

Деякі положення закону були предметом аналізу та оцінки Конституційним Трибуналом. Так, у рішенні від 10.11.1998 р. Трибунал наголосивши на історичному підґрунті закону відмітив, що метою люстрації є перевірка правдивості люстраційного зізнання з тим щоб унеможливити в майбутньому використання фактів політичної кар'єри з минулого в якості шантажу будь-яких осіб, які займають високі державні посади. Закон не повинен передбачати кримінальної чи quasi-кримінальної відповідальності за співпрацю в минулому з державними органами безпеки [11]. Робота чи служба в державних органах безпеки не може визнаватися злочином, тому безпідставною є вимога добровільного зізнання відносно себе, чи "само оскарження". Воля законодавця полягає у тому, щоб особи, які займають або кандидати на посади пов'язані з виконання публічних функцій склали зізнання про факт співпраці. Метою зізнання є засвідчення відкритості публічного життя, унеможливлення спекуляцій на минулому особи. Сама співпраця не обмежує жодному громадянину можливості займати публічні посади, а люстрація контролює тільки правдивість такого зізнання – моральні якості особи. Негативними наслідками для люстрованого є не співпраця з органами безпеки, а неправдиве зізнання про таку співпрацю. Під співпрацею розуміють стосунки особи з державними органами з метою передачі інформації, які були добровільними, усвідомленими зі сторони громадянина, таємними. Метою такої співпраці було оперативне отримання інформації та передача її Органам Безпеки. Недостатнім при визнанні співпраці формальна наявність згоди. Мають бути зібрані докази матеріалізації згоди в спосіб конкретних дій на користь Органів Безпеки.

Важливою в питаннях люстрації є позиція Трибуналу щодо поновлення чи відкриття нового провадження відносно особи, справа якої закінчилася прийняттям виправдовувального рішення. Суд вказав, що поновлення провадження з підстав виявлення нових доказів, що не були відомі при первісному розгляду справи, вважатиметься порушенням принципів демократичної правової держави, бо створює для особи стан перманентної непевності на майбутнє, чим обмежує її свободу. Тому, у законі було визначено строк 10 років упродовж яких може бути відновлено провадження в люстраційній справі, що закінчилася судовим рішенням.

Наступним етапом становлення люстраційного законодавства у Польщі стали 2001 – 2002 роки. В цей період державна влада належала лівим політичним силам. Так, в результаті виборів до парламенту Польщі 23.09.2001 р., коаліційну більшість сформували Союз Лівих Демократів – Унія Праці та Самооборона Республіки Польщі, які й ініціювали внесення змін до Закону про люс-

трацію. На розгляд парламенту було запропоновано два проект змін до Закону – від Президента О. Квасневського та від Сенату. Обидва законопроекти пропонували виключити з переліку Органів Державної Безпеки Польщі, які підлягали люстрації, розвідку та контррозвідку. Аргументація на користь такої позиції полягала в тому, що ці служби стояли на захисті інтересів Польщі, співпраця з ними не є злочином проти суспільства та держави. В результаті декількох парламентських слухань цього питання у Сеймі та Сенаті було прийнято зміни до Закону про люстрацію. Вони стосувалися, як змісту, так і форми люстрації: з переліку виключали співробітників розвідки та контррозвідки; осіб, які раніше зізналися про таємну і свідому співпрацю з цими службами, могли надати нові свідчення; для осіб, які визнали, що їх співпраця мала формальний характер, або вони свідчили, що ухилялися від такої співпраці, також дозволялося змінити зміст люстраційної декларації [12]. По суті, поправки до Закону легалізовували діяльність значної частини колишніх співробітників та агентів спецслужб в їх подальшій діяльності в публічній сфері.

Після перемоги на президентських виборах Леха Качинського у жовтні 2005 року, партія Права і Справедливості зініціювала прийняття нової редакції закону про люстрацію, який набув чинності 18.10.2006 р. [13]. Ним змінено модель люстрації з м'якої на більш жорстку. Піднято верхню межу періоду люстрування з 10.05.1990 до 31.07.1990 р.; розширено перелік посад, перебування на яких люструється (57 категорій); запроваджено визначення поняття "документи органів безпеки", визначено уповноважені органи щодо складання люстраційного зізнання; ліквідовано посаду Представника публічного інтересу; змінено порядок розгляду справ у судах.

Отож, у порівнянні з Законом про люстрацію 1997 р. новий Закон був більш жорсткий і в першу чергу через те, що під дію закону підпадало значно ширше коло осіб: керівники місцевих органів влади, установ та організацій; члени правління юридичних осіб з державною часткою власності та члени наглядових рад; працівники наукових установ, у тому числі й Польської академії наук; викладачі вищих навчальних закладів як державної, так і приватної форми власності, журналісти і т. д. Якщо в Законі 1997 р. до числа таких входило 13 категорій осіб, то відповідно до Закону 2006 р. їх було 57. У загальній кількості число громадян, які підпадали під люстрацію зросло з 27 тис. до 300 тис. Зі слів директора Інституту Національної пам'яті Рафала Лєскєвича, у період з 2007 по 2014 р. було ілюстровано 30 тис. осіб, тобто 10 відсотків від загальної кількості тих, хто проходив перевірку [14].

Закон значно активізував процес проведення люстрації в Польщі. Так, в ЗМІ почали з'являтися нові списки співробітників та агентів спецслужб Польської Народної Республіки, створених на основі матеріалів фондів Інституту Національної Пам'яті, якому було передано фонди Служб Безпеки ПНР, які вдалося зберегти. Однак, така активність часто призводила до того, що очищення влади проводилася із недостатньою доказовою базою та порушенням прав громадян. Як наслідок Закон оскаржено в Конституційному Трибуналі, який визнав окремі його положення неконституційними: не є особами, що виконують публічні функції та підпадають під люстрацію ректори та проректори наукові, науково-педагогічні, педагогічні працівники приватних вищих навчальних закладів; керівники приватних шкіл; експерти; податкові радники; журналісти; члени органів управління та спостережних рад юридичних осіб, фізичні особи, що отримали концесію на поширення теле і радіопрограм; члени органів управління та спостережних рад господарських товариств основним видом діяльності яких є видавництво засобів масової інформації [15].

Порядок проведення люстрації. В історії люстрації можна прослідкувати два етапи становлення процедури розгляду таких справ: розгляд справ Люстраційним судом за поданням Представника Публічного Інтересу (серпень 1997 – травень 2007); розслідування справ Інститутом Національної Пам'яті. Люстраційні повідомлення (зізнання) складися у V відділі Апеляційного суду у Варшаві [16, s. 43]. Аналіз повідомлень, збір інформації з метою перевірки їх правдивості здійснював Представник Публічного Інтересу та його заступники [16, s. 43]. За законом Представник Публічного Інтересу відповідав кваліфікаційним вимогам судді, призначався на посаду Першим Головою Найвищого Суду на 6 років [10].

Судове провадження відкривалося на підставі заяви Представника Публічного Інтересу, його заступників, з ініціативи суду чи особи, яка склала люстраційне зізнання. Розгляд справи в першій інстанції здійснював Апеляційний суд Варшави в складі 3-х суддів, другій інстанції – Апеляційний суд Варшави в іншому складі, касації – Найвищий суд. Рішення якими встановлено факт неправдивого зізнання, публікувалися в урядовому віснику "Monitor Polski".

Така процедура була критикована з огляду на таємність документів провадження.

Законом 2006 р. змінено судовий порядок розгляду люстраційних справ. Важливою інституцією в питаннях проведнння люстрації, починаючи з 2007 р. є Інститут Національної Пам'яті у якому функціонує Бюро люстрації. До його повноважень віднесено: ведення реєстру люстраційних зізнань; аналіз люстраційних зізінань та перевірка їх правдивості; підготовка і публікація каталогів осіб, які перебували на службі в державних органах безпеки, осіб відносно яких органи безпеки збирали відомості, співпрацювали з ними та осіб, які займали керівні посади в "Zjedoczonym Stronnictwie Ludowym" і "Stronnictwie Demokratycznym" [13].

Судами першої інстанції визначено окружні суди [13]. Встановлено, що при судовому розгляді застосовуються, крім приписів закону, положення кримінального процесуального кодексу. Важливий процесуальний статус в люстраційному процесі набув прокурор Бюро Люстрації Інституту Національної Памяті, який у має статус сторони публічного обвинувачення. У разі постановлення судом рішення про неправдиве люстраційне зізнання, суд стверджує про втрату права бути обраним до Сейму, Сенату, Європейського парламенту, органів місцевого самоврядування строком від 3 до 10 років. На рішення судів першої інстанції можуть бути подані апеляція та касація.

Результати люстрації. У 2000 р. Представник Публічного Інтересу вперше прозвітував про результати люстрації за 1999 та 2000 роки [5, s. 206]. Зі звіту вбачається, що у співпраці призналися 144 особи з числа люстрованих у 1999 р., 3 особи – у 2000 р., 3 особи у 2001 р. (96 – адвокатів, 28 – прокурорів, 19 суддів, 5 заступники секретарів стану, 1 – секретар стану, по 1 посол та представник медія) [17, s.7, 11; 18, s. 6]. У період 1999–2001 рр. судом розглянено 85 справ [18, s. 16]. Люстрацію почали використовувати, як один із методів політичної боротьби. Так, 18.06.1999 р. Апеляційний суд відмовив у відкритті люстраційного провадження щодо прем'єра Єжи Бузека [5, s. 163]. Подання Представником Публічного Інтересу заяви про відкриття провадження відносно Міністра Внутрішніх Справ і Адміністрації Януша Томашевського спричинилися до його негайної відставки, припинення політичної діяльності. При тому, слід відмітити суд визнав його зізнання правдивим [5, s. 167]. Апеляційний суд у Варшаві рішенням від 11.08.2000 р. в справі кандидата на посаду Президента Леха Валенси, визнав його зізнання правдивими. При цьому вказав, що в справі відсутні докази, які підтверджують факт зобов'язань Л. Валенси перед органа-

ми безпеки про співпрацю: немає первинних документів написаних ним власноручно, розписок, відсутні його справи, як працівника чи агента "Боліка", які би були "матеріалізовані в конкретні дії". Сумніви, які ґрунтуються на непрямих доказах трактуються на користь люстрованого [19]. Тривалі процеси в справах Юзефа Олекси, проф. Єжи Яскєрні, Зіти Гільовської закінчилися на користь оскаржених [16, s. 44].

У 1999 р. Люстраційний суд видав рішення в справі адвоката Ванди Бобек (1929 р. н.), у якому вперше ствердив факт неправдивого зізнання в справі люстрації. Рішення було підтримане судами апеляційної та касаційної інстанцій. У 2007 р. Європейський суд з прав людини прийняв рішення в справі Бобек проти Польщі, яким визнав факт порушення ст. 6 Конвенції [20]. Суд наголосив, що визнання матеріалів люстраційної справи такими, що містять державну таємницю і обмеження доступу до них є порушенням принципів ретельного процесу, збалансованого захисту; люстраційні санкції держави щодо осіб, які прагнуть себе реалізувати в приватному секторі з підстав упередженості до держави в минулому, не можуть бути такими самими, як обмеження щодо осіб, які мають намір перебувати на публічній службі; держава, яка застосовує люстрацію повинна забезпечити особам котрих вона стосуватиметься використання усіх процесуальних гарантій встановлених Конвенцією.

Люстрація в Польщі в оцінці Європейського суду з прав людини. До початку 2012 р. були прийнято 11 справ пов'язаних з люстрацією. Рішення Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) якими визнано факт порушення Конвенції, грунтувалися на аналізі Закону в редакції від 04.04.1997 р. зі змінами. Перше рішення ЄСПЛ з питань люстрації в Польщі було прийнято в квітні 2007 року [21, s. 153].

Розглядючи зазначені справи з урахуванням законодавства, що діяло на момент люстрації Європейський суд з прав людини вказав на низку засадничих принципів, які мають бути дотримані при проведенні люстрації, як способу подолання комуністичного минулого. Визначені процедури мають відповідати принципам права в розумінні Конвенції, люстрація не може бути засобом покарання чи помсти, засоби впливу на особу піддану люстрації мають бути індивідуальними та способи люстрації є часовими так як об'єктивний вплив щодо обмеження прав особи слабшає з часом [22].

Суд зазначив, що визнання документів комуністичних служб безпеки державною таємницею є порушенням принципу справедливості з огляду на порушення права на захист: обмеження права люстрованому в доступі до актів шляхом використання власних записів при захисті, надання можливості довести, що його контакти з органами безпеки не були умисними і таємними [23].

Ставлення поляків до люстрації. Згідно з даними соціологічних досліджень Центру дослідження суспільної думки ставлення до люстрації змінювалося. Так, у 1993 р. необхідність проведення люстрації в органах державної влади підтримувало 64 % опитаних респондентів, проти – 26 %, у 1997 р. за люстрацію висловлювалося 76 % респондентів і 12 % – проти, в той час як у 2005 р. – 68 % підтримували люстрацію і 20 % – проти [24; 25]. При цьому, необхідно зауважити, що у періоди радикалізації люстрації, яку громадськість назвала "дикою люстрацією", під яку підпадали журналісти, науковці, бізнесмени, підтримка народом люстрації суттєво слабнула. Так, у 2006 р., після гучних скандалів навколо Закону про люстрацію та його застосування, позитивно ставилися до неї лише 33 % [7]. В червні 2007 р. тільки 19 % респондентів вказали, що люстрація і способи обнародування документів, що зберігаються в Інституті Національної Пам'яті з метою висвітлення минулого – питання, яке потрібно невідкладно ви-

рішувати, 69 % вказали, що це незмінна тема для політичних ігор [26, s. 2].

У 2016 р. Інститут Національної Пам'яті обнародував документи з так званої "шафи Кіщака", які, нібито, доводять факт співпраці колишнього Президента Л.Валенси з органами безпеки у 1970–1976 роках. Згідно зі соціологічними дослідженнями 40 % не змогли відповісти, чи дані документи правдиві, 26 % ствердили про їх фальсифікацію, а 34 % оцінюють, як правдоподібні; 49 % зазначили, що незалежно від того, чи в певнім часі свого життя він співпрацював з органами безпеки, наступна діяльність та заслуги перед Польщею уневажнюють цей епізод; 66 % респондентів вважають, що Л. Валенса відіграв позитивну роль в історії Польщі та діяльності "Солідарності" (78 %) [27].

Згідно з національним реєстром виявлених агентів до списку конфідентів внесено прізвища 235 осіб. Серед них 40 суддів, 49 прокурорів, 63 адвокати [28].

Отож, поляки підтримували процес очищення влади на всіх його етапах, але в його найбільш ліберальних формах. Слід мати на увазі, що процес люстрації в Польщі у продовж всього періоду його проведення здійснювався на основі суспільної консолідації, що пояснюється моноетнічним та моно релігійним складом населення держави. Цей фактор позитивно впливав на його проходження, оскільки в середині суспільства не виникало суттєвих протиріч щодо його значимості та необхідності в умовах демократичної трансформації. Це його суттєво відрізняє від багатьох посткомуністичних держав, включаючи Україну.

Дослідивши законодавство та процес люстрації в Польщі можна стверджувати, що люстрація це політика держави спрямована на виявлення "скритої правди", людей подвійної моралі, які через таємну співпрацю з комуністичним тоталітарним режимом та приховування цього, можуть чинити перешкоди в демократизації суспільства.

Люстрація – це відновлення ретроспективної справедливості шляхом розкриття відомостей про певних осіб та їх дії. Негативним для ілюстрованого є не таємна співпраця з органами безпеки, а неправдиве зізнання про неї. Результативність багато у чому залежить від часу її запровадження. Недоліком люстрації є те, що вона використовувалася, як засіб політичної боротьби – "війни компроматів" та бажанням охопити якомога більше верств населення перевіркою на доброчесність. Визнання матеріалів люстраційних справ державною таємницею, обмеження доступу до них, Європейським судом з прав людини визнано порушенням права на справедливий суд.

Попри всі недоліки та труднощі в проведенні, люстрація може вважитися ефективною та успішною. Запорукою цього є наступні фактори: 1) маючи об'єктивний характер трансформації суспільства, в ході люстрації застосовано принцип рівності перед законом усіх осіб, які обіймали публічні посади, включаючи президента, членів уряду, депутатів парламенту, незалежно від їх авторитету та заслуг; 2) проходить прозоро зі залученням громадськості та наданням вільного доступу до публічної інформації; 3) проводиться незалежною, політично незаангажованою інституцією – Люстраційним судом, а згодом Інститутом Національної Пам'яті, які організаційно та фінансово захищені від впливу органів державної влади; 4) ґрунтується на науковому аналізі та дослідженні архівних матеріалів таємних спецслужб, що можуть бути підставою люстрації; 5) процес люстрації проходить за законодавчо визначеною процедурою при якій розгляд справ здійснює суд з дотриманням прав і основоположних свобод людини, правом на апеляцію та касацію.

Список використаних джерел

1. *Резолюція* 1096 (1996) "Про заходи щодо ліквідації спадщини колишніх комуністичних тоталітарних систем" Парламентської асамблеї Ради Європи // джерело доступу: http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/9CCC052FF67F623FC2257D9E0041D022.
2. *Ustawa* z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Urzędzie Ochrony Państwa // Dziennik Ustaw 1990. Nr 30, poz. 180.
3. *Ustawa* z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji // Dziennik Ustaw 1990. Nr 30, poz. 179.
4. *Krotoszyński* Michał. Lustracja w Polsce w świetle modeli sprawiedliwości okresu tranzycji. Warszawa: Helsińska Fundacja Praw Człowieka, 2014.
5. *Grzelak* Piotr. Wojna o lustrację. Warszawa: Trio, 2005.
6. Uchwała Sejmu Rzeczypospoliyej Polskiej z dnia 28 maja 1992 r. // Monitor Polski, 1992. Nr 16, poz.116.
7. *Czarnota* Adam. The Politics of the Lustration Law in Poland, 1989-2006 // джерело доступу: https://is.muni.cz/el/1422/podzim2012/MVV32K/um/Lustration readings_-_short.pdf.
8. *Orzeczenie* z dnia 19 czerwca 1992 r. Sygn. akt U. 6/92 // джерело доступу: https://prawo.money.pl/orzecznictwo/trybunal-konstytucyjny/orzeczenie;z;dnia;1992-06-19,u,6,92,155,orzeczenie.html.
9. *Дейвіс* Норман. Боже Ігрище. Історія Польщі. Київ: Основи, 2008.
10. *Ustawa* z dnia 11 kwietnia 1997 r. o ujawnieniu pracy lub służby w organach bezpieczeństwa państwa lub wspyłpracy z nimi w latach 1944–1990 osyb pełniących funkcje publiczne // Dziennik Ustaw, 1997. Nr 70, poz. 443.
11. *Wyrok* Trybunału Konstytucyjnego z dnia 10 listopada 1998 r. Sygn. akt K 39/97 // джерело доступу: http://otkzu.trybunal.gov.pl/1998/6/99.
12. *Ustawa* z dnia 13 września 2002 r. o zmianie ustawy o ujawnieniu pracy lub służby w organach bezpieczeństwa państwa lub wspyłpracy z nimi w latach 1944–1990 osyb pełniących funkcje publiczne // Dziennik Ustaw, 2002. Nr 175 poz. 1434.
13. *Ustawa* z dnia 18 października 2006 r. o ujawnieniu informacji o dokumentach organyw bezpieczeństwa państwa z lat 1944-1990 oraz treści tych dokumentyw // Dziennik Ustaw, 2006. Nr 218, poz.1592.
14. *Ремовська О.* Люстрація у Польщі завершиться через 10 років – Лєскєвич // джерело доступу: https://www.radiosvoboda.org/a/26728088.html/.
15. *Wyrok* Trybunału Konstytucyjnego z dnia 11 maja 2007 r. Sygn. akt K 2/07 // Dziennik Ustaw, 2007. Nr 85, poz. 571.
16. *Woleński* Jan. Lustracja jako zwierciadło. Krakyw, 2007.
17. *Informacja* o działalności Rzecznika Interesu Publicznego w 2000 r. // джерело доступу: http://orka.sejm.gov.pl/Rejestrd.nsf/wgdruku/2666/$file/2666.pdf.
18. *Informacja* o działalności Rzecznika Interesu Publicznego w 2001 r. // джерело доступу: http://orka.sejm.gov.pl/Rejestrd.nsf/wgdruku/2666/$file/2666.pdf.
19. *Orzeczenie* sędziyw Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 11 sierpnia 2000 r. Sygn. akt V AL. 26/00.
20. *Wyrok* Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sprawie Bobek przeciwko Polsce z dnia 17 lipca 2007 r., skarga nr 68761/01 // джерело доступу: https://bip.ms.gov.pl/pl/prawa-czlowieka/europejski-trybunal-praw-czlowieka/orzecznictwo-europejskiego-trybunalu-praw-czlowieka/listByYear,2.html?ComplainantYear=2007.
21. *Mężykowska* Aleksandra. Wykonywanie przez Polskę wyrokyw Europejskiego Trybunału praw człowieka dotyczących postępowań lustracyjnych // Jus Nivum, 2012. Nr 2/2012, s.153 – 170.

22. *Wyrok* Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sprawie Mościcki przeciwko Polsce z dnia 14 czerwca 2011 r., skarga nr 52443/07 // джерело доступу: http://ms.gov.pl/pl/orzeczenia-etpcz/listByYear,2.html?ComplainantYear=2011.

23. *Wyrok* Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sprawie Matyjek przeciwko Polsce z dnia 24 kwietnia 2007 r., skarga nr 38184/03 // джерело доступу: https://bip.ms.gov.pl/pl/prawa-czlowieka/europejski-trybunal-praw-czlowieka/orzecznictwo-europejskiego-trybunalu-praw-czlowieka/listByYear,2.html?ComplainantYear=2007.

24. *Oczekiwania* i obawy związane z lustracją. Komunikat z badań. Warszawa, marzec 1993.

25. *Powracające* dylematy lustracji i dekomunizacji w Polsce. Komunikat z badań. Warszawa, marzec 2005.

26. *O lustracji* sposobie ujawnienia materiaływ zgromadzenia w IPN. Komunikat z badań. BS/102/2007. Centrum Badań Opinii Społecznej, Warszawa, czerwiec, 2007 // джерело доступу: http://cbos.pl/SPISKOM.POL/2007/K_102_07.PDF.

27. *Komunikat* z badań Opinie o Lechu Wałęsie, jego przeszłości i historycznej roli. Nr 48/2016. Centrum Badań Opinii Społecznej, Warszawa, marzec, 2016 // джерело доступу: http://cbos.pl/SPISKOM.POL/2016/K_048_16.PDF.

28. *Krajowy* rejestr ujawnionych konfidentow // джерело доступу: http://lustracja.net/index.php/wymiar-sprawiedliwosci/113-krajowy-rejestr-ujawnionych-konfidentow?showall=&limitstart=.

Білостоцький С. М., Ковальчук В. Б. Законодавство та практика люстрації в Республіці Польщі: досвід для України

Аналізується законодавство та практика люстрації на прикладі Республіки Польщі. Люстрація розглядається як правовий інструмент оновлення політичної еліти в умовах демократичної трансформації. Робиться висновок проте, що, як засвідчує досвід Польщі, для ефективного та успішного її проведення необхідно забезпечити реалізацію наступних принципів: об'єктивності, прозорості, незалежності органів, що здійснюють люстрацію, забезпечення наукового супроводу в процесі її проведення, гарантованості прав та свобод людини.

Ключові слова: люстрація (очищення влади), законодавство щодо очищення влади, практика люстрації, гарантії права людини, демократична трансформація, демократичні цінності.

Белостоцкий С. М., Ковальчук В. Б. Законодательство и практика люстрации в Республике Польша: опыт для Украины

Анализируется законодательство и практика люстрации на примере Республики Польши. Люстрация рассматривается как правовой инструмент изменения политической элиты в условиях демократической трансформации. Делается заключение о том, что, как свидетельствует опыт Польши, для эффективного и успешного ее проведения необходимо реализовать следующие принципы: обьективности; прозрачности; независимости органов, которые проводят люстрацию; гарантированности прав и свобод человека.

Belostotsky S., Kovalchuk V. Legislation and practice of lustration in the Republic of Poland: experience for Ukraine.

The law and practice of lustration is analyzed on the example of the Republic of Poland. Lustration is considered as a legal instrument for the renewal of the political elite in conditions of democratic transformation. The conclusion that, as the experience of Poland shows, it is necessary to ensure the implementation of the following principles: objectivity, transparency, independence of lustration bodies, scientific support provision in the process of its implementation, guaranteeing of human rights and freedoms for effective and successful implementation of it is made.